

به نام خدا
مطالعات هشتم
سوالات خط به خط
درس ۱۲
تهیه و تنظیم: بهمنی
شهرستان میاندوآب
استان آذربایجان غربی

درس ۱۲ عصر طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی

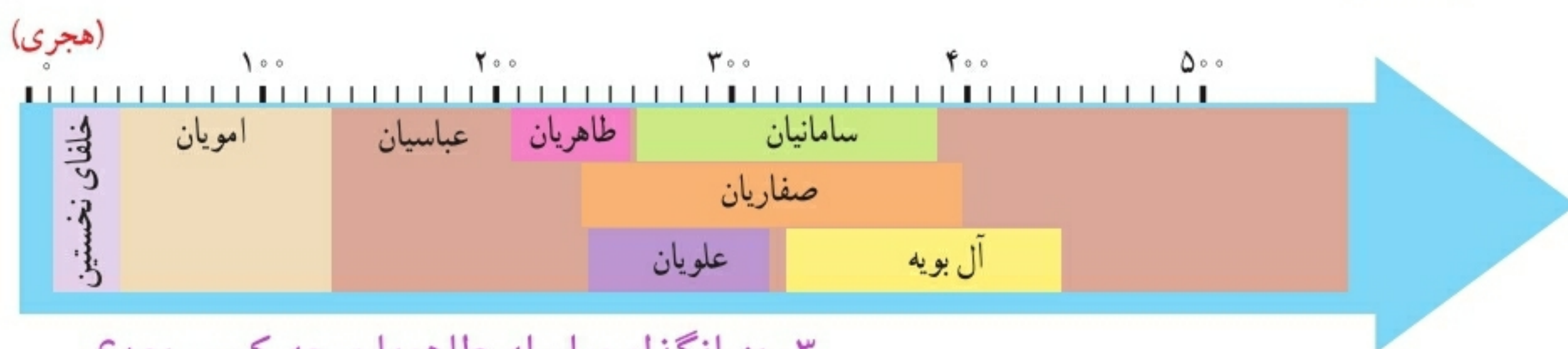
ایرانیان مسلمان به پشتوانه روحیه علم دوستی در اسلام و همچنین فرهنگ و تمدن باستانی خود، کمک بسیاری به شکل گیری و شکوفایی فرهنگ و تمدن اسلامی کردند.

۱- چه شرایطی زمینه را برای تشکیل حکومت های ایرانی در زمان عباسیان فراهم کرد؟ تأسیس سلسله های ایرانی

۱) خلافت عباسیان پس از یک قرن فرمانروایی، ضعیف شد و خلفا نمی توانستند قلمرو پهناور خود را به خوبی اداره کنند. از این رو، شرایط مناسبی برای تشکیل سلسله های ایرانی به وجود آمد. این سلسله ها نقش و سهم زیادی در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی داشتند.

۲- مهمترین سلسله های ایرانی که در فاصله قرن سوم تا پنجم هجری بر ایران حکومت کردن را نام ببرید؟

۲) سلسله های طاهریان، صفاریان، علویان، سامانیان و آل بویه، مهم ترین سلسله های ایرانی بودند که در فاصله قرن های سوم تا پنجم هجری بر بخش هایی از ایران حکومت می کردند. این سلسله ها به جز علویان طبرستان، ریشه و تبار ایرانی داشتند. آنها به تدریج به تسلط عباسیان بر ایران پایان دادند.

۳- بنیانگذار سلسله طاهریان چه کسی بود؟

چگونگی به قدرت رسیدن این سلسله ها و روابط آنها با خلافت عباسیان متفاوت بود. برخی از این سلسله ها مانند طاهریان و سامانیان با فرمان خلفای عباسی به قدرت رسیدند و با تأیید آنها به حکومت خود ادامه دادند. (طاهر ذوالیمینین*، مؤسس بنیانگذار سلسله طاهریان به فرمان مأمون خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد. (امیر اسماعیل سامانی)، مؤسس سلسله سامانیان نیز با تأیید خلیفه عباسی به حکومت رسید. این دو سلسله روابطی دوستانه با خلافت عباسیان برقرار کردند و امیران این سلسله ها معمولاً نسبت به خلفا اظهار وفاداری و فرمانبری می کردند. البته طاهریان و سامانیان در اداره امور قلمرو خود مستقل بودند و اجازه نمی دادند نمایندگان خلیفه در امور داخلی آنان دخالت کنند. (بخلاف این دو، بنیانگذاران سلسله های صفاریان، علویان طبرستان و آل بویه، بی آنکه اجازه و فرمانی از خلفای عباسی بگیرند، حکومت خود را برپا کردند. (مؤسس سلسله صفاریان چه کسی بود و چگونه به قدرت رسید؟

۴- مؤسس سلسله سامانیان چه کسی بود؟
بنیانگذار سلسله طاهریان به فرمان مأمون خلیفه عباسی به حکومت خراسان منصوب شد. (امیر اسماعیل سامانی)، مؤسس سلسله سامانیان نیز با تأیید خلیفه عباسی به حکومت رسید. این دو سلسله روابطی دوستانه با خلافت عباسیان برقرار کردند و امیران این سلسله ها معمولاً نسبت به خلفا اظهار وفاداری و فرمانبری می کردند. البته طاهریان و سامانیان در اداره امور قلمرو خود مستقل بودند و اجازه نمی دادند نمایندگان خلیفه در امور داخلی آنان دخالت کنند. (بخلاف این دو، بنیانگذاران سلسله های صفاریان، علویان طبرستان و آل بویه، بی آنکه اجازه و فرمانی از خلفای عباسی بگیرند، حکومت خود را برپا کردند. (مؤسس سلسله صفاریان چه کسی بود و چگونه به قدرت رسید؟

۵- روابط سیاسی طاهریان و سامانیان با خلفای عباسی چگونه بود؟
و امیران این سلسله ها معمولاً نسبت به خلفا اظهار وفاداری و فرمانبری می کردند. البته طاهریان و سامانیان در اداره امور قلمرو خود مستقل بودند و اجازه نمی دادند نمایندگان خلیفه در امور داخلی آنان دخالت کنند. (بخلاف این دو، بنیانگذاران سلسله های صفاریان، علویان طبرستان و آل بویه، بی آنکه اجازه و فرمانی از خلفای عباسی بگیرند، حکومت خود را برپا کردند. (مؤسس سلسله صفاریان چه کسی بود و چگونه به قدرت رسید؟

۶- مؤسس سلسله صفاریان چه کسی بود و چگونه به قدرت رسید؟
روابط صفاریان با خلافت عباسی، خصمانه بود. یعقوب لیث صفاری علاوه بر آنکه حکومت طاهریان را برانداخت، به عراق نیز لشکرکشی کرد و قصد داشت بغداد را تصرف کند، اما از سپاه خلیفه شکست خورد. او در فکر جبران این شکست بود اما بیماری و مرگ فرصت جنگی دیگر را با خلیفه به وی نداد.

خلفای عباسی دشمن علویان طبرستان بودند. (زیرا علویان پیرو مذهب شیعه بودند و حکومت عباسیان را به رسمیت نمی شناختند).
۷- چرا خلفای عباسی دشمن علویان طبرستان بودند؟

نمی‌شناختند و از آنان اطاعت نمی‌کردند (۷) رابطه سلسله آل بویه با عباسیان به گونه‌ای دیگر بود. چون آل بویه بغداد را تصرف کردند و خلفای عباسی را تحت نفوذ و سلطه خود گرفتند.

قلمرو سامانیان

○ تندیس یعقوب لیث صفاری در دزفول

کتاب تاریخ سیستان از کتاب‌های کهن به زبان فارسی است که در قرن پنجم تا هفتم هجری نوشته شده است.

به چند سطر از کتاب توجه کنید :

یعقوب لیث بسیار می‌گفت که دولت عباسیان را بر نیرنگ و مکر بنا کرده‌اند، دیدید که با ابوسلمه، ابوسلمه، برمکیان و فضل بن سهل که به آن دولت خدمت و سبکی بسیار نمودند چه کردند. مبادا کسی به آنها اعتماد کند.

صفحه ۲۶۸-۲۶۷

فعالیت

- ۱- با توجه به متن درس، آیا سلسله‌های ایرانی از نظر رابطه با خلافت عباسی و چگونگی به قدرت رسیدن، مانند **نه خیر مثلاً ظاهریان و سامانیان با فرمان خلفای عباسی به حکومت رسیدند** هم بودند؟ مثال بزنید.
- ۲- متنی را که از کتاب تاریخ سیستان انتخاب شده بخوانید. از این متن به چه نکاتی درباره رابطه صفاریان با خلافت عباسی پی می‌برید؟ **بر عهده دانش‌آموز**

قلمرو آل بویه (۴۴۷-۲۲۳ق)

۸- مهم ترین اقدامات فرمانروایان آل بویه چه بود؟

علاوه بر علویان طبرستان، آل بویه نیز پیرو **مذهب شیعه بودله** در دوران حکومت آنها، معارف و فرهنگ شیعه در ایران مورد توجه قرار گرفت و گسترش یافت. به دستور فرمانروایان آل بویه حرم مطهر امامان (علیهم السلام) در نجف، کربلا و کاظمین بازسازی شد و مراسم روز عید غدیر و مجالس سوگواری امام حسین (علیه السلام) با شکوه برگزار می شد. ۸

○ بند امیر در فارس که به دستور عضدالدوله مشهورترین فرمانروای آل بویه ساخته شد.

فعالیت

۳- با توجه به نمودار خط زمان در صفحه ۶۹ و نقشه‌های صفحه ۷۰ و ۷۱، جدول زیر را کامل کنید.

نام سلسله	دوره حکومت	مؤسس	پایتخت	قلمرو	اقدامات مهم
طاهریان	قرن ۳ ق	طاهر... ذوالیمین	نیشابور مرو...	خراسان و سیستان و طبرستان	نافرمانی نسبت به مأمون؛ موروئی شدن حکومت در خاندان طاهر؛ توسعه کشاورزی و ترویج سوادآموزی.
صفاریان	قرن ۳ و ۴ ق	یعقوب لیث	زرنج... سیستان	سیستان و بلوچستان	تسلط یعقوب بر سیستان و تأسیس حکومت صفاری؛ بر انداختن سلسله طاهریان؛ لشکرکشی به عراق و شکست از سپاه خلافت، شکست عمرو، جانشین یعقوب از سامانیان.
علویان طبرستان	قرن ۳ و اوایل ۴	حسن بن زید	آمل...	مازندران	انتخاب حسن بن زید به رهبری توسط مردم طبرستان؛ نبرد با طاهریان، صفاریان، سامانیان و خلافت عباسی؛ ترویج فرهنگ شیعه.
سامانیان	قرن ۳ و ۴ ق	امیر اسماعیل سامانی	بخارا...	کرمان طبرستان ماوراءالنهر	تأیید حکومت امیر اسماعیل سامانی توسط خلیفه عباسی؛ شکست صفاریان و توسعه قلمرو سامانی؛ نبرد با علویان طبرستان؛ درگیری با آل بویه؛ ترویج زبان و ادب فارسی.
آل بویه	قرن ۴ و ۵ ق	پسران بویه (علی، حسن و احمد)	اصفهان. بغداد ری شیراز	ری کرمان بخش... از خراسان بخشی از عراق	پسران بویه ولایات مرکزی و جنوبی ایران را تصرف کردند؛ بغداد را تصرف و بر خلافت عباسی تسلط یافتند؛ درگیری با سامانیان؛ ترویج فرهنگ شیعه؛ حمایت از دانشمندان و عالمان.

ایرانیان پرچمدار علم و دانش

اسلام روح و جان تازه‌ای به جامعه و فرهنگ ایرانی دمید و به آن تحرک و پویایی خاصی بخشید. ایرانیان سابقه‌ای طولانی در علم و دانش و هنر داشتند؛ آنان پس از پذیرش اسلام، از تمام توان و استعداد خود برای پیشرفت و گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی، استفاده کردند.

۹- ایرانیان مسلمان در تاسیس و گسترش کدام علوم پیشگام بودند؟

۹) ایرانیان مسلمان در تأسیس و گسترش معارف اسلامی، علوم انسانی و علوم تجربی، هنر و ادبیات پیشگام بودند (۹) برجسته‌ترین دانشمندان مسلمان در رشته‌های مختلف علمی در دوران طلایی فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی اغلب ایرانی بودند. در کتاب مطالعات اجتماعی پایه ششم با مشهورترین پزشکان، شیمیدانان، ریاضیدانان، و منجمان مسلمان ایرانی آشنا شدید و در اینجا، به فعالیت و آثار عالمان و دانشمندان ایرانی در سایر

رشته‌ها اشاره می‌شود.

۱۰- عالمان و دانشمندان در چه رشته‌هایی آثار سودمندی ارائه کردند؟

در معارف اسلامی، عالمان ایرانی کتاب‌های زیادی تدوین کردند. در رشته تفسیر قرآن آثار مهمی توسط اندیشمندان مسلمان ایرانی نوشته شد.

در رشته‌های فلسفه، تاریخ، جغرافیا و موسیقی نیز دانشمندان مسلمان ایرانی، خوش درخشیدند و آثار سودمندی از خود به جا گذاشتند (به جدول صفحه بعد نگاه کنید). ایرانیان حتی در زبان و ادبیات عربی نیز پیشتاز بودند و قواعد صرف و نحو و

۱۱- کدام نویسندگان کتاب‌هایی را با موضوع تاریخ پادشاهان و قهرمانان کهن ایران از زبان پهلوی به عربی ترجمه کردند؟

دستور زبان و ادبیات عربی توسط ادیبان ایرانی تدوین شد. یکی دیگر از اقدامات مهم علمی و فرهنگی ایرانیان در قرون نخست هجری، انتقال بخشی از میراث ادبی و تاریخی ایران باستان به جامعه اسلامی بود. نویسندگان و مترجمان ایرانی مانند (عبدالله بن مقفع [مشهور به روزبه ایرانی])، کتاب‌هایی را در موضوع تاریخ پادشاهان و قهرمانان کهن ایران و نیز اندرزنامه‌ها و آداب کشورداری از زبان پهلوی به زبان عربی ترجمه کردند.

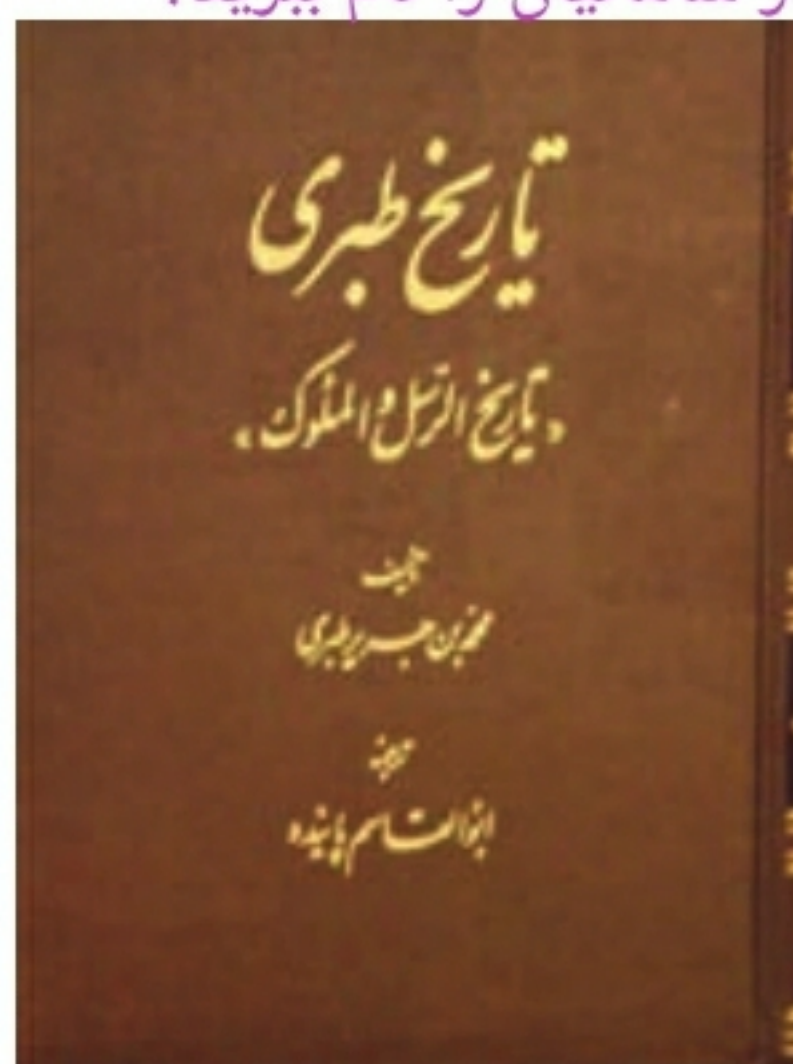
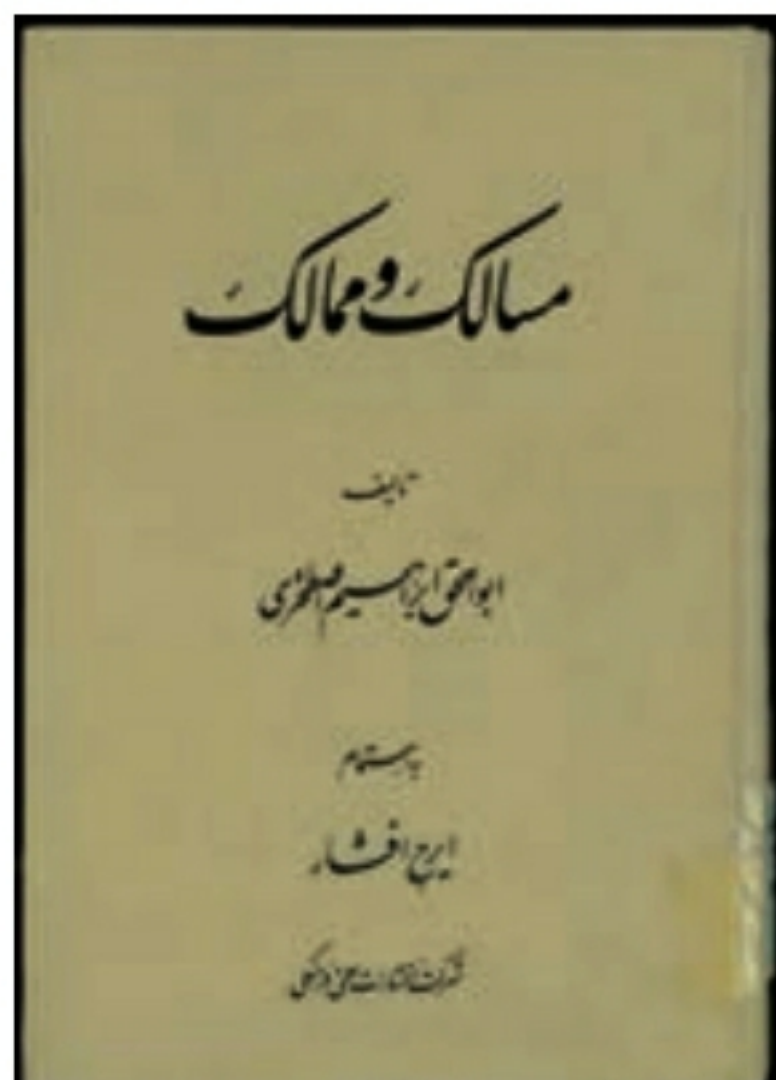
۱۳- کدام سلسله‌ها نقش چشمگیری در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی داشتند؟

سلسله‌های ایرانی به‌خصوص سامانیان و آل بویه نقش چشمگیری در رونق و شکوفایی فرهنگ و تمدن ایرانی-اسلامی داشتند. بیشتر فرمانروایان این سلسله‌ها به علم و ادب علاقه‌مند بودند و برای عالمان، دانشمندان و ادیبان، ارزش و احترام فراوانی قائل می‌شدند. پایتخت این سلسله‌ها، مرکز دانش و محل پژوهش بزرگان علم و ادب بود.

وزیرانی که در آن زمان امور کشور را اداره می‌کردند، اغلب مردانی با فرهنگ و دانش‌دوست بودند. برخی از آنان مانند

۱۴- خاندان جیهانی و خاندان بلعمی (وزیران سامانیان) در شمار عالمان و ادیبان نامدار قرار داشتند.

۱۴- وزیران دانشمند و نامدار سامانیان را نام ببرید؟

زبان و ادبیات ۱۵- پس از ورود اسلام به ایران زبان اداری و گفتاری مردم چه بود؟

۱۵) پس از ورود اسلام به ایران تا مدت‌ها، عربی، زبان اداری ایران بود. فرمان‌ها و نامه‌های اداری به زبان عربی نوشته می‌شد و دانشمندان نیز کتاب‌های خود را به عربی می‌نوشتند. مردم ایران اگرچه به عربی به عنوان زبان قرآن احترام می‌گذاشتند، اما همچنان به زبان فارسی، سخن می‌گفتند. ۱۵) در قرن سوم هجری به بعد، در نتیجه علاقه امیران و وزیران حکومت‌های صفاریان و سامانیان به فرهنگ و زبان ایرانی، رونق ادبیات فارسی آغاز شد. رودکی، پدر شعر فارسی با تشویق و حمایت سامانیان، اشعار خود را سرود. فردوسی نیز در اواخر دوره سامانیان، سرودن شاهنامه را آغاز کرد.

○ رودکی، پدر شعر فارسی

۱۶- دو تن از شاعران دوره سامانی را نام ببرید؟ رودکی و فردوسی

معماری

معماری و هنر ایران در دوران اسلامی در ادامه معماری عصر باستان بود. مساجد از نخستین جلوه‌های مهم معماری ایرانی - اسلامی بودند. برخی از مساجد در ابتدای ورود اسلام به ایران براساس اصول معماری دوره ساسانی ساخته شدند. مسجد جامع و آرامگاه‌ها، جلوه شکوهمند دیگری از میراث معماری ایرانی - اسلامی به شمار می‌روند. ۱۸) آرامگاه امیراسماعیل سامانی در بخارا و آرامگاه قابوس و شمگیر در گنبد کاووس از آن

جمله‌اند. ۱۸)

۱۷- دو مورد از آرامگاه‌هایی که به سبک معماری ایرانی- اسلامی ساخته شده اند را نام ببرید؟

○ مسجد جامع فهرج یزد از جمله نخستین مساجدی بود که براساس اصول معماری دوره ساسانی ساخته شد.

○ آرامگاه امیراسماعیل سامانی در بخارا

۱۷- جلوه‌های مهم معماری ایرانی - اسلامی در کدام مکان‌ها بیشتر دیده می‌شود؟ مساجد - آرامگاه‌ها